

- **Tvådagarsresan till Bohuslän**
- **En kulturell resa i Östergötland och Södermanland**

Höglandets Fornminnesförening

Vi måste tyvärr meddela att vår medlem Else-Britt Andersson i Stensjön hastigt har gått bort. Våra tankar är med hennes familj.

I detta nummer skriver vi om flera resor som våra medlemmar har gjort. Vi hoppas att dessa texter gör att fler inspireras att följa med och/eller skriva bidrag till Ristningar.

Då vi som omväxling har flera texter kvar i skrivbordslådan, kommer troligen ytterligare ett nyhetsbrev att komma ut i år. Det är så klart glädjande, men vi vill gärna ha fler texter att välja från till nästa nyhetsbrev!

Redaktionen

Aktuella kontaktpersoner

Aneby:
Bertil Johansson 0380-20707

Eksjö:
Bo Bergvall 0381-611932

Jönköping:
Lars Ljungberg 036-92528

Nässjö:
Hilkka Elmersson 0380-91189

Tranås:
Conny Rocén 0140-13752

Vetlanda och Sävsjö:
Gunnel Granmo 0383-31037

I DET HÄR NUMRET:

Tvådagarsresan till Bohuslän 2-3

En kvällsrunda runt Ivösjön i Skåne 4

En kulturell resa i Östergötland och Södermanland 4-5

Skogens kulturarv 6

Backstugugrunden 6

Ordföranden har ordet

Bertil Johansson, Ordförande

Efter en mycket varm och sedan mycket blöt sommar närmar sig hösten med allt vad den innebär av vackra färger och skogar fulla av svamp och föreningsverksamheten sätter igång igen. Under sommaren har vi fått uppleva en trevlig kulturell rundtur i eksjöområdet, en hembyggsdag i Bredestad med historiskt tema och som gräde på moset en tvådagars resa till Bohuslän som var mycket intressant och innehållsrik. Inför hösten har vi försökt att

få till stånd en studiecirkel i Eksjö där vi tyvärr har väldigt få medlemmar men studieförbundet har hittills inte reagerat alls på vårt förslag. Nästa aktivitet blir föreningsmötet den 20 oktober i Hullaryd där vi får höra om Hullaryds mycket intressanta historia. Vi hoppas på god anslutning där. Anmäl Er till Gunnel 0383-31037 eller Michael 0380-12540 eller Greta 0380-20707 så att Ni säkert får fika. Mörka höstkvällar inbjuder ju till läsning och jag vill gärna påminna om

att föreningen har ett stort antal böcker som medlemmarna kan låna.

Bertil

Tvådagarsresan till Bohuslän

”Det gamla Lödöse ligger ca fyra meter ned i kulturlagret under dagens Lödöse.”

Årets tvådagarsresa gick till mellersta Bohuslän med tyngdpunkten på Orust. Vi var tio medlemmar som samlades på lördagsförmiddagen på Lödöse Museum. Då hade halva styrkan åkt redan på fredagen och stannat över natten i Lilla Edet för att slippa gå upp i ottan på lördagen.

Lödöse ligger idag i Lilla Edets kommuns södra del vid Göta Älv och var vår enda västliga utpost mot västerhavet innan Göteborg grundades och var därmed en av Sveriges viktigaste och största städer under medeltiden. Lödöse grundades i mitten på 1000-talet och fick snart stadsrättigheter. Där fanns ett kloster, tre kyrkor och ett myntverk. I mitten på 1400-talet fick

Lödöse svårigheter att hävda sig mot det dansk-norska riket med Bohus Fästning i Kongahälla (Kungälv) som största hotet och staden flyttades 1473 till Nya Lödöse längre ned utmed Göta Älv, som blev grunden till dagens Göteborg, varefter staden förföll och miste sina stadsrättigheter. Det gamla Lödöse ligger ca fyra meter ned i kulturlagret under dagens Lödöse.

Eftersom guidning i Lödöse en lördag kostar rätt mycket pengar valde vi att guida oss själva. Museet är pedagogiskt och proffsigt upplagt och för de flesta var kunskapen om Lödöse och dess betydelse betydligt större efter besöket än tidigare.

Efter Lödöse åkte vi till Stenungsund för att äta lunch. Stenungsund är verkligen en kontrast, då orten har expanderat oavbrutet sedan 1960-talet med sina oljebaserade stora industri-anläggningar. Färden fortsatte över broarna mot Tjörn, där vi stannade till för att se på utsikten vid den nya Tjörnbron där jag berättade om olyckan när den gamla Tjörnbron blev påseglad och rasade 1980. Den nya bron projekterades och byggdes på drygt ett år. Under byggtiden var tjörn- och orustborna tvungna att antingen åka färja eller ta den stora omvägen över Uddevalla om man skulle till Stenungsund eller söder-

ut.

Nästa etappmål var Pilane gravfält på Tjörn, ett av Bohuslänns största med ca 90 gravar. Vid gravfältet finns också en skulpturpark med kopplingar mellan forntid och nutid. Vi träffade Peter Lennby som förestår skulpturparken och hade en diskussion runt att placera nutida konst vid ett fornlämningsområde. Efter genomgången gick vi själva runt i skulpturparken/gravfältet och det var nog i hög grad delade uppfattningar i gruppen om att ha modern konst tillsammans med fornlämningar. Det kan dock konstateras att innan konsten hamnade på Pilane så hade man ca 300 besökare per år. Nu har man 60.000 besökare!

Efter Pilane hade vi planer på att göra ett besök på Sundsby säteri med anor från 1300-talet, men dels ställde vi bilarna vid ”fel” parkeringsplats och insåg att vi skulle gå 2 km till Sundsby, dels hade en annan besökare fått inbrott i sin bil, så vi lade ner det projektet. Nämnas kan att säteriet ägdes på 1600-talet av Margareta Hvitfeldt som sedermera donerade en stor summa pengar så att Hvitfeldtska gymnasiet i Göteborg kunde byggas.

Från öarna Tjörn och Mjörn gick färden vidare till Orust över Skåpesundsbron. Vi tyckte att det räckte med utsikt för den dagen, så vi stannade inte utan fortsatte

Foto: På stenåldersmuseet finns en modell av en stenåldersman.

direkt till Sjögården Hotell & Spa i Ellös där vi övernattade, åt gemensam tvårätters middag med deras paradrätt ”Sjögårdens Fisksoppa”, som de flesta var skeptiska till i förväg, men som översvallande prisades när tallriken var tom!

Efter en stor frukost och utcheckning från Sjögården startade vi dagens exkursion med att titta på skalbankarna nedanför fornborgen vid Huseby Klev utanför Ellös. Skalbankarna bildades för ca 11.000 år sedan när isglaciärerna smälte. Därefter fortsatte vi till det närbelägna stenåldersmuseet där Emmy Karlsson pedagogiskt guidade oss från 9.900 år tillbaka i tiden och framåt. Det äldsta fyndet – ett ben från en ung människa är nämligen 9.900 år gammalt – det äldsta människobenyndet från norra Europa. Där hittades också världens äldsta ”tuggummi” en bit kåda som det fanns tandavtryck från en yngling på. Sannolikt har kådan tuggats för att dels rensa tänderna, dels användas som tätningssmedel vid båtbyggen.

Sedan for vi vidare till Hagadösen nära Tegneby – en av Sveriges mest välbevarade dösar. Den är från bondestenåldern, ca 5.400 år f.Kr. På gångavstånd finns också Lunne-slätts gånggrift som vi dock inte valde att se.

Nästa mål var runstenen i

Hoga och gravfälten i närheten. På ditvägen passerade vi Borrevägg – en av Orusts 14 fornborgar och kanske den bäst bevarade. Men eftersom det tar minst 1½ timme upp och tillbaka, samt att flera av oss inte var i fysiskt skick att klara av en sån klättring så fick vi nöja oss med att beundra silhuetten och läsa faktabladet om den.

Hoga runsten är Orusts enda runsten. Den har en blandning av gamla och nya runor, är svårtydd och har märklig form. Den har flyttats från sin ursprungliga plats vid ett av gravfälten för att en bonde tänkte använda den som bro över ett dike, men oxarna orkade bara dra den några hundra meter. På slutningen ovanför runstenen ligger två gravfält från järnåldern – ett större med högar och ett mindre med två domarringar.

När vi hade stillat hungern

på Christers i Henån fortsatte vi mot Uddevalla. Några km utanför Henån ligger en vacker rastplats utmed lv 160 där vi stannade för att titta på den storslagna utsikten. Många säger att det ser ut som i Norge.

Efter att ha tagit farväl av Orust via Vindö-bron på öns norra sida fortsatte vi in till Bohusläns Museum i Uddevalla som är ett länsmuseum. De har en permanent utställning om Bohuslän, som har tillhört Norge/Danmark fram till 1658 och därefter Sverige. Det finns också utställningar om sillfisket och stenindustrin. Det fanns också några tillfälliga utställningar om människors livsvillkor under olika tidsepoker i Bohuslän. Nu var flera av oss så fullmatade med intryck, så vi satte oss en stund i museets cafeteria innan vi påbörjade vår hemfärd till Jönköping och Höglandet.

Färdledare och –beskrivare:

Michael Wallin

Foto: Gravfältet och skulpturparken i Pilane på Tjörn.

En kvällsrunda runt Ivösjön i Skåne

En vacker kväll i början på augusti tog Gun och jag en biltur runt Ivösjön och gjorde ett första stopp vid Bäckaskogs slott där vi vandrade omkring bland lummiga lindar, bokar och

”När vi vandrade runt bland rösen och stenar som delvis kantade området och lutade åt olika håll, infann sig något slags forntidsmagi ”

lönar i slottsparken där det också finns ett kungligt lusthus. Tyvärr visades inte slottet vilket var synd eftersom det har en lång och intressant historia. Den historiskt intresserade kan gå in på Google och söka Skånska Slott. Några mil därifrån ligger Näsums kyrka och någon kilometer därifrån på en kulle en forntida kyrkogård kallad Gudahagen. När vi vandrade runt bland rösen och stenar som delvis kantade området och lutade åt olika håll, infann sig något slags forntidsmagi när kvällssolen sken på raderna av sten. Man har inte kunnat fastställa Gudahagens ursprung och funktion men man har påträffat gravar från både järnålder och kristen tid och i folktron benämns området som offerplats eller hednatempel.

Hans Forssander

En kulturell resa i Östergötland och Södermanland

De första dagarna i augusti började jag och Anna-Karin vår rundresa med bil för att besöka några av mina barnbarns bostadsorter och samtidigt ha våra kulturglasögon påsatta för att besöka det som är intressant för oss nu, men som inte var intressant för 45 - 50 år sedan.

Vår kulturfärd började på en kanalbåt på Göta Kanal i Bergs slussar och som gick tur och retur Borensberg. Kanalen är ju fortfarande i drift så den kan inte klassas som fornminne. Det var inte bara slussportarna som öppnades utan ”himlens portar” stod vidöppna hela kanalresan. Stackars cykelturister, främst holländare och danskar som färdades på de cykelvägar som löper utmed

kanalen. Vi hade i alla fall tak över huvudet och vi kunde njuta av utsikten.

På eftermiddagen första dagen fortsatte vi till Norrköping där regnet fortsatte att ösa ned tidvis och Norrköping hade, mycket riktigt, högsta nederbörden i landet det dygnet. Mellan skurarna tittade vi på kaktusplanteringen i centrum som i år är en avbild av rådhuset i Norrköping som är 100 år gammalt i år. Hällristningarna i Himmelstalund hade vi tänkt se första dagen, men det fick vänta till andra dagens förmiddag, då regnet hade upphört (tillfälligt). Man har nyligen upptäckt ett nytt hällristningsområde i anslutning till det gamla och därmed är Himmelstalundsfältet

Sveriges största hällristningsområde.

Foto: En av hällristningarna

Efter Himmelstalundsfältet blev det museibesök i Norrköping: Arbetets Museum och Norrköpings Stadsmuseum, som båda ligger i det gamla fabriksområdet vid (och i) Motalaström. Villkoren för de, främst kvinnliga, textilarbetarna på 1700- och 1800-talen var fruktansvärda, till och med flera gånger sämre än för dagens utländska bärplockare som luras till Sverige i bärtider. Museerna är mycket sevärda. Stadsmuseet hade en utställning om karikatyrtecknaren EWK och hans efterföljare Robert Nyberg som var helt i min smak.

När vi tyckte vi hade avverkat Norrköping styrde vi färden i nordvästlig riktning till Finspång som, liksom Norrköping, grundades av Louis De Geer, en handels- och industriman från Liège som byggde upp den svenska järnindustrin på 1600-talet med hjälp av valloner och deras framstående kunskaper i järnframställning. Bl.a. tillverkades kanonerna till trettioåriga kriget vid Finspångs Bruk. Finspång är än i dag en centralort med tung verkstadsindustri och aluminiumvalsverk. Den äldsta industribyggnaden från 1700-talet är fortfarande i bruk. Slottet i centrala

Finspång byggdes åt Louis De Geer och är idag huvudkontor för Siemens Turbiner. Andra kvällen avslutades i Regna efter att vi hade gjort snabbvisit på Reijmyre Glasbruk och tittat på bruksmiljön vid Häfla bruk.

Tredje dagens förmiddag passerade vi länsgränsen mot Södermanland och första anhalt var Julita gård i Vingåkers kommun. Julita är känt som kloster med namnet Saba 1180 och var ett cisterciencerkloster som upphörde 1526 vid reformationen. Julita blev sedan en kungsgård som idag är lantbruksskola med omfattande fruktodlingar och en genbank. Anläggningen ägs och drivs av Nordiska Museet sedan 1944 då ägaren Arthur Bäckström donerade egendomen.

Huvudbyggnadens möbler och inredning är till stor del tillverkade av en skicklig gårdssnickare och visas för allmänheten, liksom flera andra byggnader på egendomen.

Färden fortsatte därefter mot Eskilstuna. På kyrkogården till Tumbo kyrka NV om staden finns det sju runstenar (!) som, dels flyttats dit, dels varit inmurade i kyrkan. I Eskilstuna är Rademachersmedjorna från 1650-talet en sevärdhet. Karl X Gustav ville göra Eskilstuna till en framstående industristad och de som startade verksamhet där fick omfattande privilegier. 1771 blev Eskilstuna en fristad vilket innebar skattebefrielse för yrkesmän som etablerade sig där. NÖ om Eskilstuna finns Sigurdsristningen, som anses vara en av världens märkligaste hällrist-

ningar från vikingatiden som berättar om Sigurd Fafnesbane som dödade draken Fafner för att komma åt en stor skatt.

Sista dagen startade med att vi tittade på Södermanlands största runsten, Kungshället, i Kjula och därefter besökte vi Gripsholms slott utanför Mariefred, där statens porträttmålningar finns. Både slottet, som är en medeltida fästning som byggdes om och till av Gustav Vasa, och porträttgalleriet som fortfarande tillförs porträtt av kända svenskar, är värda ett besök. Färden fortsatte sedan mot nyköpingstrakten där vi tittade på Uppsas hög, Södermanlands största gravhög, sannolikt från vendeltiden och på runstenarna vid Aspa Bro, där namnet Sverige (Svitiod) förekommer för första gången.

Foto: Uppsas hög i Nyköpings kommun

Efter 25 mils körning från Aspa var vi hemma igen efter en minisemesterresa som vi tyckte var så sevärd så att vi ville dela med oss av upplevelserna.

Michael och Anna-Karin Wallin

**Om Himmelstalund:
"Man har nyligen
upptäckt ett nytt
hällristningsområde
i anslutning till det
gamla"**

Höglandets

Fornminnesförening

c/o Bertil Johansson

V Strandvägen 11

578 33 ANEBY

Telefon: 0380-207 07
(Ordförande Bertil Johansson)

Redaktion:
Michael Wallin
Lars Ljungberg

E-post:
nyhet@fornminne-hogland.se

Vi finns på webben, besök oss på:
<http://www.fornminne-hogland.se>

Webbansvarig: Lars Ljungberg

Foto: Styrgruppens möte utomhus

Skogens kulturarv

I sex år har vi arbetat ideellt med projekten Skog och Historia/Skogens Kulturarv, ett samarbete med Riksantikvarieämbetet, Länsstyrelsen och Länsmuseum. En styrgrupp bestående av länsantikvarien, en arkeolog och två representanter från föreningen (Bertil Johansson och Greta Forsberg) träffas 2 gånger om året och stämmer av arbetet. Den 1 juli träffades gruppen utomhus med besök vid ett antal fornminnen som föreningen dokumenterat och då med deltagande av nästan hela inventeringsgruppen. Gruppen visade ett typiskt område med odlingsrösen i Tockarp, ett bra exempel på hur man tar hänsyn till lämningarna vid skogsarbetet.

”Fornminnesföreningens arbete är ovärderligt eftersom vår kunskap om odlingsröseområden är dålig”, sa länsantikvarie Tomas Areslätt.

Intresset för fossil åkermark har kommit på senare tid. Arkeologen Jenny Ameziane var också med och hon berättade om ett nytt projekt som startar i höst med information och utbildning för markägare och entreprenörer. Visningen fortsatte med en fångstgrop och en kolarkoja med kolbotten vid Frinnaryds Allmänning och dagen avslutades med korggrillning på det vackra Hälla bytomt, en gammal gårdssamling med bygata.

Greta Forsberg

Backstugu- grunden

En dikt av *Sven Svärd* (1993)

Långt in i skogen vid granens rot,
där ligger en rad av sten vid sten.
Vi har kommit fram till en stenfot
efter en stuga, liten och allen.

Ingen pampig grund, huggen i granit,
utan mossbeväxt och mycket låg.
Den säger mig mycket om hårt slit.
Den blev vackrare ju längre jag såg.

Av själva stugan finns inte ett spår,
trä är ju ett förgängligt ting.

Några stenar av spisen ännu står
och därpå ligger en rostig brandring.

En liten stuga, borta för länge sedan.
Tankar kommer och rör mig direkt.
De som bodde här är glömda redan,
men vem vet, vi kanske var släkt.

Jag tar några kort, vi sätter upp en
skylt.

Sedan går vi till nästa grund.
Backstugufolket mitt inre fyllt
och är i tankarna varje stund.

Väl hemkommen läser jag i bladen
och friskar upp mitt minne.
Personerna stiger fram ur raden
och deras liv fyller mitt sinne.

Vad levde de av? Vad kunde de göra
för att dra sig fram här i livet?

Jo, svält och försakan och på söndan
höra:

Du ska bära din lott undergivet.

Av den lotten blev där ingen fet
och inte ett öre kunde de spara.
Hos andra trälade de och slet,
ibland för den knappa maten bara.

Att barnen dog, det kan man förstå,
när matransonen blev så knapp.
Modern tröstade sig och sade så:
Ännu en som lidandet slapp.

Till slut blev de gamla och dog
och till kyrkogården blev de förda.
Fattigvårdsmannen stod där och små-
log:

Ett par mindre det blivit på vår börda.

Backstugu-hjon, Ni som så många
andra
bidrar till bilden av tiden som var.
Mellan stenfoten och kyrkböcker de
vandra,
tankar som gärna till förfäderna drar..